

*Lélegző
örökségünk*

MOSONMAGYARÓVÁRI VÁROSVÉDŐ EGYESÜLET

Lélegző örökségünk

Mosonmagyaróvár
2004.

Készült
a Kulturális Örökség Napjai
keretében
2004. szeptember 18-án
tartott rendezvényre

Kiadja
a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület
Dr. Kocsis Sándor
elnök

Szerkesztette
Dr. Nagyné Majoros Györgyi
ny. egyetemi adjunktus
a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület
elnökségi tagja

Támogatóink
Adózók személyi jövedelemadójuk 1 százalékával
Flexum Dolgozói Alapítvány
Kisalföld Volán Közlekedési Rt.
Kulturális Örökségvédelmi Hivatal
Mosonmagyaróvári Városi Önkormányzata

Készült
a MONOCOPY Bt. Nyomda
sokszorosításában
200 példányban

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A mai találkozásunkra készülve azt kerestem, hogyan mutassam be Önöknek városunk lélegző örökségét? Természetesen, elsőként Kölcsey Ferenc sorai jutottak eszembe, aki a pozsonyi diétára menet városunkban járva úgy találta, hogy a főhercegi park nélkül Magyar-Óvár vidéke sívár volna és nyáron a tartózkodás benne jóformán tűrhetetlen lenne.

Persze, koszorús költőnk akkori megállapításai csupán a magyaróvári parkra vonatkoztak, pedig nem sokkal később már volt Rudolf liget, s újabban a Duna-parti Milleniumi Sétány, amelyek most már együttesen képezik városunk

LÉLEGZŐ ÖRÖKSÉGÉT.

Megítélésem szerint kevés város büszkélkedhet hazánkban azzal, hogy olyan nagy, összefüggő, évszázados zöldterületekkel rendelkezne, mint Mosonmagyaróvár. Erre is tekintettel, ismerőseim köréből felkértem – városunkat és parkjainkat jól ismerő – három szakmai kiválóságot, mondják el, ők hogyan látják a park és a város, az épített és a természeti környezet viszonyát.

Egyikük a nagymultú Kertészeti Egyetem professzora, aki városi parkjaink felújításában útmutatásaival már nem egyszer volt segítségünkre; a másik a soproni Egyetem professzora, építészmérnök, Pápa, Sopron, Győr városok műemléki értékeinek elkötelezettje, a harmadik a Szigetköz rajongója, növénytársulásainak évtizedek óta fáradhatatlan kutatója. A parkok bemutatására pedig felkértem Egyesületünk két alelnökét: egyrészt a botanika tudományának neves professzorát, másrészt a lelkes parkfelújítót, lokálpatriótát. Gondolataikat e füzetben foglaltuk össze.

Kérem, vigyék magukkal e szerény ajándékunkat, s hirdessék mindenütt, amit a mai napon városunk lélegző örökségéről láttak és hallottak.

Köszönöm, hogy elfogadva a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület meghívását, részvételükkel megtisztelték a Kulturális Örökség Napját településünk várossá nyilvánításának 650. évében, 2004-ben.

Mosonmagyaróvár, 2004. szeptember 18.

Dr. Nagy György
alapító elnök

A park és a város

A közpark funkcióváltozása a pesti Városliget példáján

JÁMBOR IMRE

Közparkok már az ókor városaiban is léteztek. Ismertek a görög gymnasiumok, az oktatás és a bölcsélet kertjei, amelyek fasorokkal kísért árnyas útjain sétálva a görög filozófusok cseréltek egymással eszmét, vagy ligetesen fásított pihenőterein üldögélve beszélgettek tanítványaikkal, így adva át a tudást és a tanulás képességét. Az athéni agorát Kimon idejében gazdagon fásították a változatos látvány és az árnyékoltság érdekében. Ismertek az ókori Róma kiterjedt közkertjei¹, amelyek a zsúfolt város polgárainak nyújtottak felüdülést és egyben találkozó- és szórakozóhelyül is szolgáltak. A park és a város szoros összekapcsolódása mégsem erre a korai időszakra jellemző, hanem jóval később a modern nagyvárosok kialakulásával jött létre.

Az ókori birodalmak összeomlása után a középkori város erősített falak mögé húzódott és túlságosan szűk területre koncentrálódott, semhogy közkertnek, közparknak helyet tudott volna adni. Az ókori városokból ismert közpark-funkciókat sok város esetében a város mezeje, vagy a városerdő látta el. Ezeket a városfalakon kívül fekvő, sokszor több száz hektár kiterjedésű, városi tulajdonban lévő, alapvetően gazdasági célú területeket használták ünnepek, lovagi tornák, népgyűlések színhelyként.

A haditechnika fejlődésével a középkori városfalak jelentőségüket veszítették. A települések az ipari forradalom és a polgárosodás következtében erőteljes növekedésnek indultak, túlléptek a városfalakon. A város zárt struktúrája fokozatosan fellazult. A középkori város homogén szerkezete, amelyben a lakó- és munkahely nem vált szét, differenciálódni kezdett. Ennek is köszönhető, hogy a 17. századtól kezdődően az újkor városainak területén először sétaterek, fásított sétányok jelentek meg, amelyek egyfajta reprezentációs és közösségi térként szolgáltak egy viszonylag szűk réteg, a vagyonosodó, feltörekvő és egyre nagyobb politikai súllyal rendelkező nagypolgárság számára, majd létrejöttek a városi közparkok.

Az igény, hogy *az újkor nagyváros szerkezetében* nagyobb kiterjedésű közparkoknak kell helyet biztosítani először csak a 18. században az 1770-es évek második felében jelent meg. Hirschfeld dán esztéta ennek első megfogalmazója, aki a „A kertművészet elmélete”² c. munkájában arról ír, hogy a nagyobb városokban kiterjedt népkerteket (Volksgarten) kell létrehozni, mégpedig a természet élmény létrehozása, valamint a nemzetté-válás és a polgárosodás folyamatának elősegítése érdekében.

Hirschfeld szerint ezeket a parkokat a kor kertépítészeti stílusának megfelelő tájképi formában kell kialakítani. Területüket nagy tömegek befogadására alkalmassá kell tenni, ahol pihenésre, sétára, rendezvények megtartására és elsősorban találkozásra nyílik lehetőség bárki számára. A parkban a nemzeti

történelem sorsfordulóit bemutató képcsarnokot kell építeni, az utakat, tereket jeles történelmi személyiségek szobraival kell díszíteni, ami segíti a történelmi múlt tudatosítását és a nemzeti tudat erősítését.

Az első ilyen célra készült népkertet mégsem valamelyik város polgársága hozta létre Európában, hanem egy uralkodó, Karl Theodor bajor választófejedelem, aki székhelyét Münchenbe áttéve, a városban fekvő birtokán – mintegy 370 ha területen – saját költségén igazi népkertet létesíttetett. A park tervezője a kor híres kertépítész Ludwig Sckell³, aki 1789-ben pazar tájképi parkot hoz létre az Isar szigetén és partján, a mai Englischer Garten-t. Ez az első népkert, ami eredetileg is közcélra a városi polgárság használatára készült. Korábban is előfordult már, hogy meglévő magánkertet, parkot az uralkodó tulajdonos a köz javára, közcélú használatra átengedett. A párizsi Tuillériák fényűző kertjét például, amely 1564-től a királyi családot szolgálta, és a kert szerkezetét, létesítményeit, pompáját ennek megfelelően alakították ki, az uralkodó már a 17. század elejétől – lényegében politikai okokból – megnyitotta a köz számára szabad használatra⁴. Az Englischer Garten azonban nem ilyen, az eredeti terveket, a park szerkezetét, programjait Sckell eleve a közhasználat, a közjó szolgálatában alakította ki, azzal a céllal és szellemben, ahogy erről Hirschfeld irt munkájában.

A müncheni városi közpark azonban mégiscsak egy olyan létesítmény, amely az uralkodó kegyéből, az uralkodó birtokán és költségein jött létre. A város készen kapta.

A világ első közparkja (népkertje), amelyet egy város a saját területén, a saját költségvetéséből, terv szerint hozott létre polgárai számára: a pesti Városliget, eredeti nevén Stadtwaldchen. Sétaterek, korzók létesültek korábban is egy-egy város elhatárolásából és költségén, többszáz hektár nagyságú közpark azonban eddig nem.

A pesti Városliget kialakulás-története nemcsak a hazai, de az európai kerttörténet szempontjából is fontos. A park közel 120 hektár nagyságú területe eredetileg egy a város határában és a város tulajdonában lévő, mélyfekvésű, lefolyástalan, futóhomokkal borított, részben mocsarasodó marhalegelő volt. Eredeti neve „Ochsenflur”, azaz Ökördülő.

A pesti határ ekkor – a törökdúlás óta - gyakorlatilag fátlan, egybefüggő rét-legelő terület, amelyre a pásztorélet a jellemző. A városkörnyék egykori aprófalvai a művelt szőlőkkel, gyümölcsösökkel együtt eltűntek. (A török a falvak lakosságát kiirtotta a kistelepüléseket lerombolta és nem volt érdekelt a kertségek megőrzésében, inkább csak a legelők fenntartásában a nagy loállomány miatt). Pest környéke ezért még a 19. század elején is kietlen rónaság, amit csak a távoli gödöllői dombok erdői szakítanak meg. Pest városa ezért sokat szenved a széllel hordott homoktól, ami ellen a városhatár fásítása jelenthetne védelmet. Pest ugyanakkor a század elejére 300 ezer fős polgárvárossá női ki magát, amelynek meghatározó szerepe van a magyar reformkor mozgalmaiban és a polgárosodásban. A városi lét ekkor egyben politikai-társadalmi szerepvállalást is jelentett.

A Duna túlsópartján fekvő Buda, a királyi székhely számára a gazdagon erdősült budai hegyek kiváló kiránduló és pihenő területekkel szolgáltak, ahol a

budai polgárok villákat is építettek. Pest azonban szűkölködött ilyen táji lehetőségekben. Ezért merült fel már a 18. század végén a pesti határ erdősítésének és kirándulóterületek létesítésének a gondolata.⁵

1813-ban végül a Királyi Szépítő Bizottság⁶ – nem utolsó sorban annak elnöke, József Nádor ösztönzésére – úgy döntött, hogy az Ochsenflur rendezésére és területén népkert létesítésére tervpályázatot ír ki. *A világon először* történik ilyen esemény, amelyre számos munka érkezik, többek közt a díjnyertes Nebbien Henrik pályaműve, amely alapján a világ első népkertje, a pesti Városliget építése megkezdődik.

Nebbien Henrik Lübecki születésű, európai egyetemeken tanult, művelt gazdasági szakember, aki elsősorban birtokrendezéssel és meliorációs munkákkal foglalkozik. Elve volt, hogy egy birtok rendezése nemcsak gazdaságossági, hanem esztétikai szempontok szerint kell történjen. Munkái is ezt tükrözik. Az épületek és a művelt, rendezett területek együttesének a látványa, a birtok és a környező táj képeének harmóniája ugyanolyan meghatározó fontosságú tényező, mint a birtokon megtermelhető haszon.

A pesti Városliget rendezésére készített pályaműve is erről tanúskodik. Terve nem egy attraktív díszkert, hanem egy rendezett birtok és táj látványa, illúziója az akkor kietlen pesti határban.

Nebbien terve kiterjedt tágas réteket, természetes vízfelületnek látszó nagy mesterséges tavat tartalmaz, amely a lefolyástalan terület felszíni vizeit is összegyűjti. A park térszerkezetét erdőfoltok és festői facsoportok képezték. A városligeti tavon két szigetet tervezett, azok egyikén pedig egy majorságot javasolt létesíteni, ahol a pesti polgár megismerkedhet „a vidéki élet gyönyörűségeivel”. A park területét lendületes, íves vonalvezetésű sétányok tárták fel, amelyek a gyalogos, a lóháton, vagy sétatocsin való közlekedést egyaránt szolgálták.⁷

A parkot zárt, változó szélességű erdősáv vette körül a szél elleni védelemül és a kedvezőbb klíma megteremtése érdekében, de egyben térfalként is szolgált a pesti síkon a város ligetének a kijelölése és lehatárolásaként. A Stadtwäldchen ugyanis ekkor még a pesti városhatáron kívül, a várostól mintegy 1,5 km távolságra fekvő terület volt, amelyet a tagolatlan tájban körül kellett határolni, jelezve, hogy itt a város ligete, de a szélllel hordott futóhomok elleni védelemül is. Az egész létesítményre az oldott, laza alaprajz, a romantikus tájképi kert formái a jellemzőek.

Az egyetlen mértani szabályosságú tér az ún. Rondó, amely a park fogadótereként szolgált. Mintegy 300 m átmérőjű, kör alakú gyepes térséget szabályos rendben kettős fasorok határolták és széles kocsikörző övezte. A Rondó volt a park főbejárata, amelyhez a városhatártól négyes fasor vezetett ki, a mai Városligeti fasor. A fasor „érkezésénél” a Rondó és a liget bejárataként Nebbien klasszicista stílusú kapuzatot, szobrokkal díszített kolonnádot alakított ki.

Nebbien a park látogatóinak szórakoztatásáról is igyekezett gondoskodni. Facsoportok közé rejtett szellős oszlopcsarnok szolgált táncteremként a szabadban. A lovas és küzdősportok kedvelőinek szobrokkal ékes lelátóval arénát tervezett. A tó

medréből kiemelt földből magas, fásított kilátódomb, ún. bellevue készült, amelyről a pesti síkon messzire futhatott a tekintet.

A liget építése még a 10-es években megkezdődött. A költségeket részben a város büdzséjéből, részben közadakozásból fedezték. Nebbien a pályadíját – 200 aranyat – is az építésre ajánlotta fel. A Városligeti fasor menti külterületeket építési célra parcellázták, eladták és a befolyt pénzt is a liget kivitelezésére fordították, de így sem volt elegendő forrás. Kényszerű költségmegtakarítás miatt ezért későbbre halasztották a bejáratí kapuzat, a táncterem és az aréna megépítését, s végül ezek teljesen elmaradtak. A liget lényege azonban, az egész térstruktúra, a Városligeti tó, a növénytelepítések, a sétányok Nebbien terveinek megfelelően a 30-as évekre elkészültek.

A pesti közönség nagyon gyorsan igénybe vette a 120 hektáros közparkot. Ki gyalog, ki lóháton, ki sétakocsival, vagy omnibusszal rándult ki a ligetbe. A pesti Városliget nagyon rövid idő alatt közkedvelt kirándulóhellyé vált. A pesti polgárok ekkor még nem oly módon használták e területet, ahogy Hirschfeld ezt könyvében ajánlja, nem városi szalonnak, polgári találkozóhelynek, vagy fórumnak, hanem egyszerűen kies kirándulóhelynek tekintették. A használat ekkor még nem volt tömeges, hiszen csak kevesen engedhették meg maguknak ezt a luxust. A terület háborítatlanságát mutatja, hogy egy korabeli hírlapban kritikus írás jelent meg arról, hogy némelyik pesti polgár vadkacsázni jár ki a ligetbe és ezzel zavarja mások nyugalmat.

A város azonban a kiegyezést követően gyors iramban fejlődött és növekedett. A pesti városhatár az 1870-es évektől a századfordulóig mintegy 5 km-t vándorolt újabb és újabb területeket igénybe véve. Az egykor távol fekvő ligetet a város fokozatosan körülölelte és egyes területrészeket leszakított más funkciók számára. A Nyugati pályaudvar kivezető vágánycsordái számára a ligetből széles területet leválasztottak.

A 80-as évek városrendezési terveiben megjelent a Sugárút, a nagyvonalú városi tengely kiszabályozása, amely a Nebbien-féle liget sorsát is megpecsételte. A Sugárút (a mai Andrássy út) és a Hősök tere megépítésével a Rondó, a liget eredeti főbejárata jelentőségét veszítette. Az új városi forgalmi kapcsolat és főként a nagyvonalú városi tengely kényszerű formái lezárása (ami a tapasztalatok szerint soha nem tökéletes) a liget egyes területeinek radikális átalakításával járt.

A legnagyobb változtatást azonban a liget használati funkciójának a megváltozása okozta. Az egykori távolfekvő kies kirándulóhely helyén a legsűrűbb, intenzív városi élet számára kellett alkalmas tereket teremteni. Magyarországon az 1800-as évek végén alakult ki a lehetőség és az igény – amiről Hirschfeld az 1785-ben megjelent könyvében ír –, hogy a városokban legyenek alkalmas területek a tömegek befogadására, ahol „nemes a nemtelennel, gazdag a szegénnyel, polgár a munkással, tanár az iparossal korlátozás nélkül szabadon találkozhat, érintkezhet. Ahol a társadalmi státusz, és a hozzá tartozó életforma-, viselkedésminta, morál és szokás megismerhető, formálható, elleshető, vagy utánózható. A városi közpark

ekkor alakult át romantikus kiránduló-pihenő területből egyfajta sajátos, nyüzsgő életű, városi szabadtéri szalonná.

A Városliget területét ennek megfelelően teljesen átalakítják. Számos épület, múzeum és kiállítási csarnok kap helyet a területén. A tó egyik szigete melletti medret feltöltik és helyén megépül a Széchenyi Gyógyfürdő. Elkészül a Vajdahunyad vár eklektikus, furcsa épületegyüttese.

A legnagyobb változtatás azonban a park térszerkezetében történik. A nagyvonalú tájképi jellegű, laza növény-együttesekkel formált kerti terek eltűntek. A Nebbien-féle parkból csak a Rondó maradt meg, bár azt is átalakították, neobarokk vízmedencével és virágkiültetésekkel díszítették. (Később, a Dózsa György út

kiszélesítésekor a Rondó felét lehasították a park többi területrésszel együtt. Ma csak a félkör alakú torzója látható az egykori fogadótérnek.)

Az átalakítási terveket Ráde Károly, Budapest Főváros főkertésze készítette. Ráde dendrológus, aki a századvégen már általánosan elterjedt ún. gyűjteményes kertek modorában teljesen új parkstruktúrát hoz létre. A nagyszabású romantikus tájképi kert helyén egy bonyolult nyomvonal vezetésű, fásított sét

aút- és promenádrendszert alakít ki, amelyet zárt növényegyüttesek kísérnek-kereteznek. Nincs térkompozíciós szándék és megoldás, hiszen a gyűjteményes (vagy ahogy a kor szakírója Rapaics nevezi: „dendrológiai”⁸) kertben a növényi változatosság, sokféleség számít, a téralakítás lényegtelennek válik.

A megváltozott funkcióhoz azonban jól illeszkedik Ráde terve. Az utak sétányok rengetege alkalmas nagy tömeg befogadására és a korzózásra. A sétautak mentén padok nagy számban találhatók a nézelődők számára. A liget leghíresebb sétánya a Stefánia kocsikorzó, amelyet egy korabeli kuplé is megörökít. Az Angol Park (a mai Vidám park) és az Állatkert részére további területeket választanak le a ligetből. A parkban területén kiállításokat és különböző szórakoztató programokat rendeznek.

Időközben a város lakosszáma meghaladta az 1 milliót, a városhatár is kijebbi vándorolt mintegy 10 km-rel. A liget terhelése, látogatottsága fokozatosan elérte a maximumát. Az intenzív fenntartás-gondozás azonban biztosította, hogy a park ne használódjon le. 1896-ra megépült a Népliget⁹ és a 10-es évektől a Margitsziget is városi tulajdonba került. A Népligetet elsősorban a peremterületek közönsége látogatta a munkáskolóniák, kaszárnyák lakói, a Városliget megmaradt polgári találkozó és szórakozó-helynek.

A két háború között a liget funkciója, szerkezete, használata nem sokat változott. A háborúk során károsodott a növényzet, de míg az elsőt követően a ligetet felújították, a második után hosszú ideig – a többi fővárosi parkhoz hasonlóan elhanyagolt maradt.

Az ötvenes évektől a Budapesti Nemzetközi Vásárnak adott helyet a Városliget. A még a századfordulón épült Iparcsarnok és más kiállítási épületek felhasználásával. A BNV egyre nagyobb felületet foglalt el és újabb és újabb bemutató pavilonokkal beépítette a park középső részét. Végül kerítéssel vették körül a kiállítási területet és ezzel az eredeti közpark funkció lehetetlenné vált. Hosszú idő

múlva a 60-as évek végére sikerült elérni, hogy a BNV-t kitelepítették a mai helyére és sor kerülhetett a leromlott park rekonstrukciójára.

A provizórikus jellegű vagy rosszabb műszaki állapotú kiállítási pavilonokat lebontották. A századfordulón épült vízmedencét és szökőkutat nem bontották el, de nem is újították meg. Szerkezete ott maradt az összehordott törmelékhalom alatt, amelyet földdel fedtek és gypesítettek. Az így emelt suta halom a park legnagyobb méretű kerti terét tette tönkre, homorú felület helyett púpos térszint képezve.

A felújítás során azonban nem volt cél sem az eredeti – meggyőződéseim szerint legértékesebb – Nebbien-féle tájképi park, sem a Råde-féle sétány és promenád együttes visszaállítása. E helyett a parkot megtöltötték a legkülönbözőbb játszó és sportlétesítményekkel, az akkor korszerűnek tekinthető anyagok, szerkezetek és berendezések alkalmazásával. Ezzel a *Városliget egy újabb funkcióváltozást élt meg*: szabadidő és sportközpont szerepet töltött be. Már a 60-as évek egyik szociológiai témája volt ugyanis az ún. szabadidő problematika. A feltételezések szerint a munkaidő egyre csökken és a felszabaduló idő hasznosan (aktívan) kell eltölteni a szabadban a lakás közelében fiataloknak időseknek egyaránt. Ezért épül a Városliget területén is Kisiskolások játszókertje, Felnőttek pihenőkertje, Óvodások kertje, Közlekedési játszókert, sportpályák sokasága. Az Iparcsarnok átalakításával létrejött az ifjúsági szórakoztató központ a Petőfi csarnok, előtte nagy szabadtéri színpaddal és nézőtérrel.

Időközben a Millenniumi földalatti vasút meghosszabbításával átvágták a Városligeti tavat a pályaalagutat a tómederbe építve. Ezzel nemcsak a látványt tették tönkre, de a vízfelületek használhatóságát is, megszűnt, ill. csak kis felületre korlátozódott a csónakázás lehetősége.

Az új létesítmények tömegeket vonzottak, ami a park terhelhetőségét erősen meghaladta. Egyes területszrűségei teljesen leromlottak. Ehhez hozzájárult a tömegrendezvényeken gyakori szándékos károkozás, rombolás, de a megfelelő kezelés-fenntartás hiánya is.

A szabadidő központ szerep a 90-es években tetőzött. Voltak felvetések, hogy a parkokat „önfenntartóvá” kell tenni a területünkön szedhető bevételekből, fürdő-, játék- és sportlétesítményekkel kell tehát „kihasználni” a területüket. Ezt a tömeges szórakoztató szerepet azonban időközben – szerencsére – átvették a nagy bevásárló központok, amivel a parkok nem tudnak versenyezni. A városi tömeg egy része ma ott mulatja idejét és ezzel a parkok tehermentesültek. A Városliget, a világ első népkertje – az egykori pesti Stadwäldchen – újabb rekonstrukció előtt áll. Nyitott a lehetőség, hogy a mai lehasznált szabadidő központ egy ...zjobb funkcióváltással visszaalakuljon azzá, ami eredetileg is rendeltetése. Visszaalakuljon olyan színpaddá, ahol a főszereplő a növény, a növényvel formált terek, a napfény és az árnyék, a színek, a víz játéka, a csend. Ismét Hirschfeldet idézve: hogy természetlénnyel szolgáljon.

Tervek készülnek. Még áll a Nebbien-féle Rondó fele. Adott egy értékes idős faállomány. A cserjeszint gyakorlatilag hiányzik. Komponált térstruktúra nincs. De az Időkerék már működik.

Jegyzetek

1. Vitruvius „Architektura” c. munkájában írja, hogy a színházak és más, sokak által látogatott helyek mellett nyilvános kerteket kell létesíteni. Rómában a császárság első korszakában számos közkert épült. Legnagyobb közöttük az Augustus által létesített kert, (nemus Caesarum). A kertben 350x250 m nagyságú ovális tó épült, amelyen tengeri csatákat játszottak a köznép szórakoztatására.
2. C.C.L.Hirschfeld (1742-92) a KieLi Egyetem esztétika professzora. A „Theorie der Gartenkunst” c. ötkötetes munkájának első kiadása Lipcsében jelent meg 1779-1785 között. Műve a kertművészet történetének áttekintése és elemzése, valamint a kor kertépítészeti elveinek megfogalmazása.
3. Friedrich Ludwig von Sckell (1750-1823) az első német kerttervező aki tájképi kert formában alkot. Angliában folytatott tanulmányokat, ahol Brown és Chambers munkái nagy hatással voltak rá. A müncheni Englischer Garten terveit 1789-ben készítette, másik nagy munkája Nymphenburg parkja.
4. A Tuillériák kertjét Párizs központjában Medici Katalin létesíttette 1564 és 1572 között. IV. Henrik 1594-1909 között átépíttette. Ma is látható barokk formáját 1666 és 1671 között nyerte el, amikor XIV Lajos megbízásából Le Nôtre tervei szerint átalakították.
5. A pesti liget befásítását és kirándulóterület létrehozását már Boráros János városbíró javasolta. Bathány József hercegrímás vállalta a terület 24 éves bérletét és a fásítások elvégzését, aki Witsch nevű mérnökével az Ökördülőt lecsapoltatta és a fásításokat megkezdte. Ezek a munkálatok azonban nem átfogó terv szerint történtek és nem hozták meg a várt eredményt.
6. A bizottság pontos megnevezése „Verschönerungs Comission”, nevezték még Szépítő Bizottságnak, Szépítő Bizottmánynak. A Szépítő Bizottság 1808 október 25.-én ült össze először, amelyet József nádor, mint királyi biztos vezetett. Tagjai voltak: egy városi tanácsos (elnök), három városi tanácsnok, három választott polgár, a városi főkapitány, Hild János építőmester, egy mérnök, egy kőműves és egy ácsmester.
7. Nebbien tervén 3 évig dolgozott. Tervlapjait színes akvarellek, rajzok egészítik ki. A pályázat kézírata nemcsak egyszerű műleírás, hanem a kertépítészeti követelmények átfogó clemzését is tartalmazza. A munkához részletes költségvetést is csatolt. Ennek végösszege több mint 690 ezer forint. A teljes munka eredeti példánya a Kiscelli Múzeumban tanulmányozható
8. Rapaics Rajmund: Magyar kertek Budapest, Egyetemi Nyomda
9. Budapest második legnagyobb közparkja, a Népliget létrehozására 1868-ban Sárkány József városi tanácsos tett indítványt. 1890-ben ültették el az első platánfákat. A Népliget végül Ilseman Keresztély főkertész tervei szerint 1896-ra készült el.

A város és a park

Winkler Gábor

"A város nem mezőgazdasági termelést folytató emberek közös lakhelye. Építészeti kialakítását földrajzi, gazdasági, közlekedéstechnikai és művészeti szempontok szabják meg." – olvashatjuk Zádor Anna "Építészeti Szakszótár"-ában¹. Ugyanebben a könyvben a park meghatározása is olvasható. Eszerint "a park nagyméretű, mesterségesen kialakított, füves, bokros, fás terület, amelyet gyakran szobrokkal, medencékkel, szökőkutakkal díszítenek."² A két fogalom elvileg nincs összefüggésben egymással, hiszen a város önmagában még nem követeli meg a parkot, és a parknak sem kell okvetlenül a városban lennie. Az emberiség történetében e két fogalom az idők során mégis szorosan összefonódott. Különösen a városra igaz ez, hiszen nehezen képzeljük el a várost valamiféle park nélkül.

Az építészet a természetben született. Az első, apró lombkunyhók, földházak évezredekken keresztül óvatosan simultak a tájba. Elhelyezésük a természeti adottságokat követte, az emberek a magaslatokat tartották leginkább letelepedésre alkalmasnak, a mélyületekben inkább csak közlekedtek. Az épület így természetes része volt a tájnak, annak anyagaiból építkezett, annak formáit követte. A természetben elszórt házak szinte észrevehetetlenül húzódtak meg a hatalmas, osztatlan természetben.

A változást az időjárás – és ami ezzel szorosan összefügg – a társadalmi és a gazdaság fejlődése okozta. A természet változásai az embereket egy lakóhelyre kényszerítették, a tájban elszórtan meghúzódó apró épületek idővel egymás mellé csoportosultak. Kialakult a település, a város.

A táj és az épített környezet arányai azonban az évezredek során csak lassan változtak. A legrégebbi, földből előkerült települések házai – így a Jordán nyugati oldalán az időszámításunk előtti hatodik évezredből származó Jericho – az ásatások tanúsága szerint laza halmazt alkottak, az épületek látszólag véletlenszerűen álltak egymás mellett. A Kis-Ázsiában előkerült egyik legkorábbi "östelepülés", Catal-Hüyük házai – ahogy azt Szentkirályi Zoltán csodálatos könyvében³, "Az építészeti világtörténete" című munkájában írja: "képlekeny agyaggombócokkal rakott házai úgy simultak egymáshoz, mint a félelmében összebújó nyáj, melynek minden tagja a társak közelségében keres biztonságot. A terep változását követő szabálytalansággal, szorosan egymás mellé épültek. Utca nem volt közöttük, csak néhol egy-egy udvarszerű kitérődés." Természet és táj ekkor még egymás mellett élt. A településen belül a szabadon hagyott apró területek nem adtak alkalmat arra, hogy "nagyméretű, mesterségesen kialakított, füves, bokros, fás területek" alakuljanak ki és fonják át a tömör településtestek szövetét.

A világ első nagyvárosai – metropoliszai – Kis-Ázsiában alakultak ki. Az újbabiloni birodalom fővárosa, Babilon az időszámításunk előtti 7. évszázadban már sűrűn lakott, hatalmas kiterjedésű, falakkal és városkapukkal védett város volt.

Nevezetessége, a világ hét csodájának egyike, a híres "babiloni függőkert" volt. Ennek a csodálatos "magánparknak" pontos keletkezési idejét nem ismerjük. Mondabeli tulajdonosa, Semiramis asszír királynő kertészei az észak-iráni hegyvidékről ide telepített növényekkel a szülőföld emlékéit idéző, bensőséges környezetet kívántak teremteni az állandó honvággyal küszködő királynő számára. A kertet magas falak választották el a város síkatoraitól. A nem túl nagy méretű, zárt teret a távoli Iránból ideszállított, ezen a tájon ismeretlen, különleges növényekkel telepítették be.

Az ókori Egyiptom városairól alig tudunk valamit. A Lahun közelében részben kiásott munkásváros a piramis építésében résztvevő építők és tisztviselők elhelyezésére szolgáltak. A munkások szűk házsorait hatalmas, magas fallal választották el a felügyelők palotáitól. Közparkot itt sem találunk, az épületek tornácos udvarán azonban legtöbb helyen volt valamiféle növényzet is.

Az ókori görög városok szabályos elrendezésű központjában négyszög vagy téglalap alaprajzú agórák létesültek burkolt felülettel. A Római Birodalom városainak fórumait is kövel burkolták. Itt ne csak egyedül a birodalom fővárosa, Róma tereire gondoljunk! Az egykori Scarbantia – ma Sopron – fórumait is szabályos kölapokkal takarták le. E tereken csupán szerény növényzet kapott helyet. Az előkelő római lakóházak mögött azonban szinte minden esetben ott volt a magas, tömör kőkerítéssel védett kert. Az időszámításunk előtti második században a kertet már gyakran öveztek oszlopfolyosóval is: az árnyas tartózkodási hely hangulatát az ide telepített különleges növények fokozták. Ezek az apró kis "magánparkok" fellazították a sűrű, városias beépítést, közterületnek, igazi parknak azonban ezeket sem tekinthetjük.

A kora középkorra a "spontán" – nőtt – városok voltak jellemzőek. Az utcák, közik vonalát a természeti adottságokhoz igazították, a házak elhelyezése sem mutatott különösebb "szisztémát", szigorú szabályosságot. A szűk utcák néhol terekké tölcséresedtek. Ilyen lehetett a mai Nefelejts utca a korai középkori Győrben⁴. Az egykori ábrázolásokon fákat, növényeket, "parkot" csupán az elővárosokban látunk, így pl. Újváros törökkori képén. A belső vár – Püspökvár – előtti apró "park" szinte máig megőrizte eredeti formáját: kerítéssel határolt területén különleges növényeket és fákat neveltek. A kolostorok kertje is valamiféle kisebb park volt, bizonyítják az egykori ábrázolások.

Sopron legkorábbi városképein, a külső várfalak mentén számtalan kertet látunk, szabályos utakkal, szobrokkal, emeletes kerti házakkal. "Lusthäuser", mondták a soproniak. Ezek egyike sem volt azonban nyilvánosan látogatható: a szépen gondozott parkok tulajdonosaik jólétét szolgálták. A város önkormányzata azonban 1763-ban, park létesítése céljából, 10 holdas területet vásárolt. A területen, az akkori szójárás szerint, "francia parkot" alakítottak ki, melyet Neuhoftnak neveztek el. A park a külső várfalakon kívül esett és a városból a falak bontásáig csak kerülő úton volt megközelíthető. Ez volt hazánk egyik legrégebbik olyan kertje, amelyet a város minden polgára látogathatott. A túl szabályos francia kertet később, a 19. század elején átalakították, elrendezése egyre oldottabb lett. Az Erzsébet kerttel

szemben a 19. század legvégétől botanikus kert létesült, szabályos szerkezettel. Ezek az első, mai értelemben vett parkok még távolról sem váltak a város szerkezetének szerves alkotó elemeivé. Elhelyezésüket, használatukat a "különállás" jellemezte.

A városi épület, az épületet körülvevő terek és utcák és maga a park igazából a késő reneszánsz, kora barokk idején vált szerves városépítészeti egységgé. Leginkább Róma palotáinak építői mutattak példát e területen. Szentkirályi Zoltán idézett munkájában a Baldasare Peruzzi tervezte Villa Farnesina példájára hivatkozik. A Tiberis partján épített villa építésze "az antik Rómától nem a reprezentatív külsőt vette át, hanem a császári villák közvetlenebb, a természet felé jobban megnyíló, oldottabb elrendezését. S ezzel az épület térbe állításának, az épület és környezet bensőséges kapcsolatának olyan megoldásához jutott el, melyet utánna már csak a 17. század mesterei tudtak továbbfejleszteni. Megoldásának lényege, hogy az épületet egyik oldalán a város tereivel, másik oldalán a gazdag parkkal együtt építette fel. Szembetűnő az a törekvés, hogy az épületet környezetével összehangoltan, a rajta túlterjedő, nagyobb egységen belül helyezze el. E nagyobb egységbe a park is szervesen beletartozott már."

Város, épület és park tökéletes egységét igazából az érett barokk építészete teremtette meg. E kompozíciók középpontjában leggyakrabban egy-egy kastély – ritkábban középület, városháza, templom – állt. A Páris melletti kisváros, Versailles kastélya és parkja eme "összművészeti alkotások" legtipikusabb példája. A mai értelemben vett városépítészeti szerepét itt Le Notre, a parktervező vette át. "Egyedül ő volt képes arra, hogy a léptéket az összetartozás, a szervesesség feláldozása nélkül fokozza", dícséri idézett munkájában⁵ Szentkirályi Zoltán a parktervezőt. A kastély egy axiális, két irányban kiterjedő rendszer fókuszában áll. A lépcsőzetesen táguló, nyitott udvarra a városka irányából három sugárút fut. A másik oldalon ennek szimmetrikus megfelelőjeként, egy pontból szétartva, szintén három út hasítja szét a parkot; végtelen távlatokra nyitva a kastély határtalan rendje vetül ki általuk – szimbolikus értelmezés szerint – az egész természetre." Hasonló kapcsolatot mutat a mi Fertődünk parkja is a hansági tájjal. Igaz, hogy itt, az Eszterházy kastélytól északra hiányzik az épített környezet, maga a város.

A 19. század városépítészetének két, egymástól markánsan megkülönböztethető szakaszát ismerjük⁶. A korai és szigorú historizmus szinte kizárólag a "szisztematikus", hálós – sakktábla – alaprajzi rendszert alkalmazta. A parkok, városi terek egy-egy tömb beépítésének elhagyásával alakultak ki. A 19. századi városi köztereket szinte minden esetben díszes kerítéssel vették körül.

A parkokkal egyidőben széles sugárutakat – allékat – alakítottak ki. Jó példa erre a pesti Sugár út (Andrássy út) külső szakasza. Sopronban a külső déli városfallal párhuzamosan, az azonos irányban fejlődő város kapott széles, szabályos fasort (Deák tér), mely az Erzsébet kert zöldjét köti össze a történeti Belváros sűrű beépítésével. Gyakran a várfalak bontása után kialakult területet parkosították. Grazban is, Kőszegen is így történt ez. Győrött csak tervezték a lebontott bástyák területének parkosítását. A városszerkezetből annyira hiányó városi park, melyet

eredetileg az elbontott bástyák sávjában kívántak megvalósítani, később a vasút melletti sávban – Bisinger sétány – valósulhatott meg. E park területét tovább szűkítették a Révai utca északi házsorának megépítésével.

A 19. század utolsó harmadában a késő historizmus szellemében Camillo Sitte bécsi építész hadat üzent a sablonos városépítészetnek⁷. Érdekes híres munkájának egyes fejezetcímeit idézni: "Kapcsolat az építmények, emlékek és terek között", "A "közép" szabadon hagyása", "A terek zártsága", "Szabálytalan terek", "A "modern" terek motívumszegénysége" stb. Sitte a túlzottan nagy teresedések kialakítását ellenezte, a szabályos, nagy fasorok, túlméretezett városi parkok helyett emberségesebb, "áttekinthetőbb" és motívumokban gazdag parkok létesítését szorgalmazta. Elképzeléseit a soproni Wälder József városi főmérnök építette be 1905-ben elfogadott általános városrendezési tervébe. Sajnos, a városi főmérnök festői elképzelései mindmáig csak részleteiben valósultak meg.

A korai modern építészet – közöttük a francia Le Corbusier – hadat üzent a történeti városnak. A jövő nagyvárosairól írt könyvében⁸ Le Corbusier a történeti városokat az emberiség legsúlyosabb, nyomasztó örökségének vélte. Az építészetet megújító híres öt pontjában a lábakra állított, gazdag növényzetű parkokban elhelyezett felhőkarcolók építését szorgalmazta. Híres terve Párizs újjáépítésére a teljes történeti város beépítésével számolt (Volsin-terv). "Az urbanizmus és az építészet révén a vidékek és a tájak benyomulhatnak a városokba, és az emberek életében döntő érzelmi és művészeti elemmé válhatnak." – írja idézett munkájában. "Számunkra a vidék vagy a táj csak úgy létezik, ha a szemünk tudomást vesz róla. ... meg kell szabadítani a városokat az utca kényszerűségeitől, zsarnokságától." A "természet művei" és az "emberi szellem művei" közötti egység megteremtését tűzte ki céljául. Elképzelései alapján valósultak meg modern alvóvárosaink, házgyári lakótelepeink. Mindnyájan tudjuk persze, hogy az egyre növekvő gépkocsiforgalom a parkokból lebetonozott parkolókat teremtett, a parkokban álló villák pedig sívár megjelenésű, házgyári blokkházak formájában valósultak meg.

Napjaink városépítésze a már meglévő parkok, városi kertek megtartására és megújítására törekszik⁹. A léptéktelen, "embertelen", nagy, modern tereket, térségeket nem szokták meg a városi polgárok, máig ösztönösen idegenkednek tőlük. A fiatal építészek ismét meghittebb, zárt és otthonos parkok, terek építésére törekszenek.

A legutóbbi évtizedek sajátos jelensége, hogy a parkok beköltöznek a bevásárló központok, plázák belsejébe is. Ezeket a "parkokat" üvegtető fedi, tereiket mesterségesen fűtik és hűtik. A növényeket ügyes műanyag bokrok és művirágok helyettesítik. Majdnem olyanok, mint az igazi parkok. Furcsa divatja ez korunknak. Reméljük, nem lesz hosszú életű.

Jegyzetek

1. Zádor Anna: Építészeti szakszótár. Budapest, Corvina Kiadó 1984. 122-123. o.
2. Zádor Anna: Építészeti szakszótár. Budapest, Corvina Kiadó 1984. 98. o.
3. Szentkirályi Zoltán: Az építészet világtörténete. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat 1980. 16. o.
4. Winkler Gábor–Kurcsis László: Győr 1539–1939. Győr, Műhely Folyóiratkiadó, 1999. 28. o.
5. Szentkirályi Zoltán: Az építészet világtörténete. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat 1980. 276. o.
6. Winkler Gábor: Városépítészet a historizmusban. In: A historizmus művészete Magyarországon. Művészettörténeti Tanulmányok. Szerk.: Zádor Anna. Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest, 1993. 31-48. o.
7. Sitte Camillo: Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen. Bécs, 1889.
8. Le Corbusier: A jövő nagyvárosai. Magyarul: Gondolat Kiadó, Budapest 1968, Pogány Frigyes előszavával.
9. Történeti kertek. Kertművészet és Műemlékvédelem. Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézet és Mágus Kiadó, Budapest 2000.

ÖTLETTERV A RUDOLF-LIGET KERTÉPÍTÉSZETI KIALAKÍTÁSÁRA

Jelmagyarázat

Értékes, meglévő fa
Fás állomány
Cserje
Gyep
Virágágy
Gyalogút
Ösvény
Kerékpárút
Homokos part
Híd
Futópálya
Kerítés
Morgáshelyek
Parkolószív

1. Étterem, kávézó
2. Csónakház
3. Vizes játszó
4. Nyelgett pihenő-tűzrakóhely
5. Napozóréti
6. Fürdőzőhely
7. Nilotóponi ("Világítótorony")
8. Erdei kalandpálya
9. Botanikai bemutatkozóterület
10. Tájékoztató pont
11. Vízitábor bejárata
12. Csónakkikötő
13. Gyülekezőkör
14. Örtorony

M=1:500

1994. november 21.

Készítettek:
Kuncz Ádám
Schmidt Flóra
Szilvási György

Mosoni - Duna

WITTMANN ANTAL PARK
REKONSTRUKCIÓS TERVE

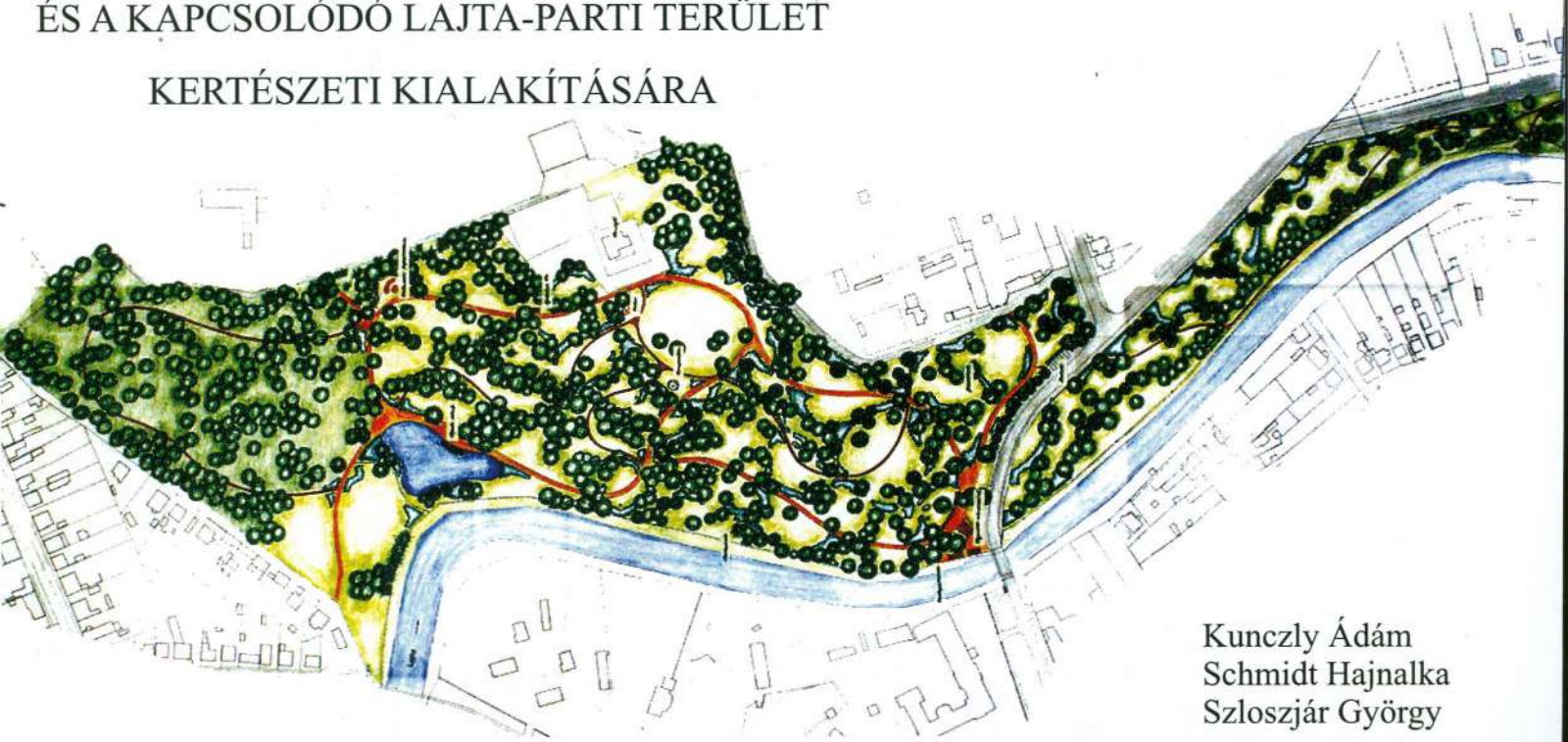

ÖTLETTERV A

WITTMANN ANTAL PARK

ÉS A KAPCSOLÓDÓ LAJTA-PARTI TERÜLET

KERTÉSZETI KIALAKÍTÁSÁRA

Kunczly Ádám
Schmidt Hajnalka
Szloszjár György

A park és a Szigetköz

KEVEY BALÁZS

A parkok szerepe az Alföld természetszerű növénytakarójának megőrzésében

A természetes növénytakaró ma már az ország jelentős részén – különösen az Alföldön – hiányzik. A Mezőföldön és a Tiszántúlon például alig maradt erdő. E tájak nagybirtoki kastélyparkjainak és arborétumainak aljnövényzete azonban olykor természetszerű jelleget mutat (Adony, Alcsut, Dég, Előszállás, Martonvásár, Nádasdladány, Sárosd, Soponya-Nagyláng, Seregélyes, Tengelic, Vajta, Verseg-Fenyőharaszt, Szarvas stb.). Különösen szembetűnők az üde lomberdők egyes szubmontán elemei (nagygyrészt *Fagetalia* fajok):

pézsaboglar (*Adoxa moschatellina*), podagrafű (*Aegopodium podagraria*), medvehagyma (*Allium ursinum*), bogláros és berki szellőrózsa (*Anemone ranunculoides*, *A. nemorosa*), kapotnyak (*Asarum europaeum*), бүкксás (*Carex pilosa*), fehér madársisak (*Cephalanthera damasonium*), odvas, újjas és apró keltike (*Corydalis cava*, *C. solida*, *C. pumila*), erdei ciklámen (*Cyclamen purpurascens*), téltemető (*Eranthis hiemalis*), sárga tyúktaréj (*Gagea lutea*), hóvirág (*Galanthus nivalis*), sárga árvcaslán (*Galeobdolon luteum*), szagos müge (*Galium odoratum*), kisvirágú hunyor (*Helleborus dumetorum*), galambvirág (*Isopyrum thalictroides*), erdei varfű (*Knautia drymeia*), foltos árvcaslán (*Lamium maculatum*), tavaszi tözike (*Leucorum vernum*), turbánliliom (*Lilium martagon*), békakonty (*Listera ovata*), erdei holdviola (*Lunaria rediviva*), bókóló gyöngyperje (*Melica nutans*), erdei szélfü (*Mercurialis perennis*), kásafű (*Milium effusum*), erdei nefelejcs (*Myosotis sylvatica*), békaszem (*Omphalodes scorpioides*), dunai csillagvirág (*Scilla vindobonensis*), erdei tisztesfü (*Stachys sylvatica*), kis télizöld (*Vinca minor*), kék, illatos és erdei ibolya (*Viola cyanea*, *V. odorata*, *V. sylvestris*) stb.

Jelenlétük lehet őshonos, de más esetekben behurcolt is.

Természetes úton e növények az egykori tölgy-kőris-szil ligeterdőkből (*Fraxino pannonicæ-Ulmetum*), vagy síksági gyertyános-tölgyesekből (*Quercus robori-Carpinetum*) maradhattak fenn, ugyanis a nagybirtokosok gyakran az ilyen erdőket alakították át parkerdővé. Ilyesmi Nyugat-Dunántúlon többfelé is megfigyelhető (pl. Acsád, Gencsapáti, Körmend, Kőszeg, Sopronhorpács, Szeleste), de síkságon is van példa a kastélyparkok és a természetszerű erdők kapcsolatára (pl. Hédervár, Mosonmagyaróvár, Vajta). E *Fagetalia* fajok az egykori hűvös és csapadékos бүкк I. kor (i.e. 3000-től 800-ig) emlékeit őrzik (ZÓLYOMI 1934, 1936, 1937, 1952, 1980, 1987, 1995; JÁRAI-KOMLÓDI 1966a, 1966b, 1968 stb.), de nagyobb ártereken folyó hozta (ún. demontán-adventív) elemek közé is sorolhatók (BOROS 1925).

Másutt e fajok őshonossága kétes. A Mezőföldön Dég, Martonvásár és Nagyláng kastélyparkjainak helyén ugyanis a II. József korában készült katonai térképek nem jeleznek erdőt. A korabeli dokumentumok szerint e parkerdők mintegy 200 évvel ezelőtt létesültek, s az erdei légyszárúak megtelepedése ezután

történhetett részben természetes úton, részben emberi beavatkozás nyomán. Elképzelhető, hogy a víz, a szél és az állatok által idehurcolt magvak – az erdőtelepítések által nyújtott kedvező életfeltételeknek köszönhetően – kihajtottak, majd meghonosodtak. Ilyesmit akkor tekinthetünk bizonyítottnak, ha a közelben jelenleg, vagy legalábbis annak idején valamilyen erdő volt. Például Dég közelében húzódott a néhai Hódos-erdő (a II. József korabeli térképek még jelzik), ahonnan a növények szaporító-képletei a parkerdő létesítése után könnyen átkerülhettek a jelenlegi parkerdőbe. Másutt viszont bizonyított, hogy a parkot létesítő földesurak szenvedélyesen szórták szét a hegyvidéki tájakról begyűjtött növények magvait, s ezek egy része szintén meghonosodott. Ilyesmi történt Soponya-Nagylángnál (HANGAY 1889), de valószínűleg máshol is. Végül földlabdával történő csemeteültetések révén is kerülhettek kastélyparkokba és arborétumokba erdei növények.

Az őshonos, vagy behurcolt jellegtől függetlenül e kastélyparkok és arborétumok fontos szerepet töltenek be a hazai őshonos fajok génkészletének megőrzésében. Amennyiben természetes erdőkől jöttek létre, akkor a közvetlen környék flórájának és vegetációjának elemeit rejtegetik. A mesterségesen kialakított parkok fajgazdag aljnövényzete pedig azt bizonyítja, hogy képesek vagyunk természetszerű erdőket létrehozni, s az így nyert tapasztalatokat a védett területek rekonstrukciójánál eredményesen alkalmazhatjuk (KEVEY 1984, 1987).

A szigetközi parkok kapcsolata a természetszerű növénytakaróval

A Szigetközben is vannak parkerdők és kastélyparkok, melyek a fentiekhez hasonló szerepet töltenek be. Ilyen a mosonmagyaróvári Wittmann Antal park és a Rudolf-liget, valamint a hédervári „Kastély-park”. E parkok erdős területeinek jelentős része természetszerű állapotban van. Faji összetételük elsősorban a Szigetköz tölgy-köris-szil ligeterdeire (*Pimpinello majoris-Ulmetum*) emlékeztet. Feltehetően e társulásból jöhettek létre úgy, hogy lombkoronaszintjükben a kivágott fákat gyakran tájidegen fafajokkal pótolták, cserjeszintjükbe különféle díszcserjéket telepítettek (BELLÉR – MÁTÉ 1964), miközben lágyszárú aljnövényzetük megőrizte természetszerű jellegét (KEVEY 1983; KEVEY–CZIMBER 1984). Ez történt a Wittmann Antal park és a Kastély-park esetében, míg a Rudolf-liget lombkorona- és cserjeszintjét többnyire őshonos fás növények alkotják. A Wittmann Antal parkban vannak olyan erdőrészek is, melyek a síksági gyertyános-tölgyesek (*Quercus robori-Carpinetum*) felé közelítenek. Ugyanitt van két kisebb „bükkös” állomány is. Ezek – társulástani szempontból – nem valódi bükkösök. Csupán telepített facsoportokról van szó, azonban szépségük így is elragadó. A hédervári parkot kettészelő vízfolyást keskeny égerliget (*Paridi quadrifoliae-Alnetum*) szegélyezi. E társulás a Rudolf-liget Mosoni-Dunával érintkező mélyebb részén is előfordult. Sajnos a 80-as években végzett parkosítás során ezt az erdőrészt kiirtották. A Wittmann Antal park érdekes színfoltját képezi a Lajta-holtág, ahol viszonylag gazdag vízi (lebegő és gyökerező hínár) és mocsári

növényzet (magas sásos) fejlődött ki. E holtág többszöri rekonstrukcióra szorult, mert elképesztő mennyiségű háztartási hulladékkal (hűtők, tűzhelyek stb.) töltötték fel. Egy időben menthetetlennek látszott a vízi élőhely.

Mint fentebb már említettem, a Wittman Antal park és a Katély-park tölgy-kőris-szil ligeteibe viszonylag sok díszfát és díszcserjét telepítettek. Fontosabbak a következők:

vadgesztenye (*Aesculus hippocastanum*), nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*), vassfa (*Gymnocladus dioica*), mályvacserje (*Hibiscus syriacus*), fekete dió (*Juglans nigra*), közönséges dió (*Juglans regia*), fehér eperfa (*Morus alba*), közönséges lucfenyő (*Picea abies*), ezüstfenyő (*Picea pungens*), feketefenyő (*Pinus nigra*), erdeifenyő (*Pinus sylvestris*), platán (*Platanus hybrida*).

Vannak fák és cserjék, melyek Magyarországon őshonosak, de e parkokba valószínűleg ültetés révén kerültek be. Ilyen a bükk (*Fagus sylvatica*), az ezüst hárs (*Tilia tomentosa*) és a jerikói lonc (*Lonicera caprifolium*), melyek a Szigetköz természetszerű növénytakarójából hiányoznak. A gyertyán (*Carpinus betulus*) ezzel szemben őshonos a Szigetközben, a Wittmann Antal parkban való előfordulása mégis egykori telepítésnek tűnik. Vannak fafajok, melyek e tájon való őshonos, vagy telepített jellegét nehéz, sőt talán lehetetlen egyértelműen megítélni. Ilyen a korai és hegyi juhar (*Acer platanoides*, *A. pseudoplatanus*), a közönséges nyír (*Betula pendula*) és a nagylevelű hárs (*Tilia platyphyllos*). E fákat ugyanis az erdészek többfelé telepítik, ezért nem tudhatjuk pontosan, hogy miként kerültek a Szigetköz természetszerű tölgy-kőris-szil ligeterdeibe és gyertyános-tölgyeseibe.

A fakivágások és telepítések ellenére ma is sok őshonos fa- és cserjefaj található e parkokban:

mezei juhar (*Acer campestre*), mézgás éger (*Alnus glutinosa*), madár cseresznye (*Cerasus avium*), hűsös som (*Cornus mas*), veresgyűrűs som (*Cornus sanguinea*), mogoró (*Corylus avellana*), egybibés galagonya (*Crataegus monogyna*), csikos kecskerágó (*Euonymus europaeus*), magas kőris (*Fraxinus excelsior*), borostyán (*Hedera helix*), fagyal (*Ligustrum vulgare*), vadalma (*Malus sylvestris*), májusfa (*Padus avium*), fehér nyár (*Populus alba*), fekete nyár (*Populus nigra*), kökény (*Prunus spinosa*), kocsányos tölgy (*Quercus robur*), varjútövis benge (*Rhamnus cathartica*), veres ribizske (*Ribes rubrum*), gyepű rózsza (*Rosa canina*), fehér fűz (*Salix alba*), törékeny fűz (*Salix fragilis*), mogorós hólyagfa (*Staphylea pinnata*), kislevelű hárs (*Tilia cordata*), hegyi szil (*Ulmus glabra*), vénic szil (*Ulmus laevis*), mezei szil (*Ulmus minor*), ostorménfa (*Viburnum lantana*), kánya bangita (*Viburnum opulus*). E fás növények közé sorolhatók még azok a fajok, melyek parkokban való őshonosságuk vitatható (*Acer platanoides*, *Acer pseudoplatanus*, *Betula pendula*, *Carpinus betulus*, *Tilia platyphyllos*).

A szigetközi parkerdők aljnövényzetének lágyszárú növényei között számos olyan faj akad, amelynek jelenléte a Mosoni-Dunát kísérő tölgy-kőris-szil ligetekkel (*Pimpinello majoris-Ulmetum*) való rokonságra utal:

podagrafü (*Aegopodium podagraria*), medvehagyma (*Allium ursinum*), bogláros szellőrózsa (*Anemone ranunculoides*), foltos kontyvirág (*Arum maculatum*), erdei szálkaperje (*Brachypodium sylvaticum*), csalánlevelű harangvirág (*Campanula trachelium*), fodoros bogáncs (*Carduus crispus*), erdei sás (*Carex sylvatica*), bókoló gyűrűvirág (*Carpesium cernuum*), varázslófű (*Circaea lutetiana*), gyöngyvirág (*Convallaria majalis*), odvas keltike (*Corydalis cava*), erdei ebir (*Dactylis polygama*), gypes sédbúza (*Deschampsia caespitosa*), óriás csenkesz (*Festuca gigantea*), salátaboglárka (*Ficaria verna*), molyhos kenderkefű (*Galeopsis pubescens*), szőrös kenderkefű (*Galeopsis speciosa*), nehézszagú gólyaorr (*Geranium robertianum*), erdei gyömbérgyökér (*Geum urbanum*), szagos müge (*Galium odoratum*),

medvetalp (*Heracleum sphondylium*), foltos árvacsalán (*Lamium maculatum*), vicsorgó (*Lathraea squamaria*), bókoló gyöngyperje (*Melica nutans*), kakicsvirág (*Mycelis muralis*), békaszem (*Omphalodes scorpioides*), falgyom (*Parietaria officinalis*), farkasszőlő (*Paris quadrifolia*), zsidócsereesznye (*Physalis alkekengi*), széleslevelű salamonpecsét (*Polygonatum latifolium*), sokvirágú salamonpecsét (*Polygonatum multiflorum*), erdei lórom (*Rumex sanguineus*), gombornyő (*Sanicula europaea*), dunai csillagvirág (*Scilla vindobonensis*), göcsös görvélyfű (*Scrophularia nodosa*), erdei tisztesfű (*Stachys sylvatica*), kis télizöld (*Vinca minor*), kék, illatos és erdei ibolya (*Viola cyanea*, *V. odorata*, *V. sylvestris*) stb.

A parkerdők és a Szigetköz vegetációja közötti rokonság kimutatására a PÓCS (1966) által javasolt indexet használtam. Összehasonlító anyagként a Wittmann Antal parkban és a Szigetköz tölgy-köris-szil ligeteiben (*Pimpinello majoris-Ulmetum*) készült 20–20 cönológiai felvételemet használtam fel. A leírás szerint: ha a koeficiens értéke 55 % felett van, szignifikáns hasonlóság állapítható meg. A számítások alapján 63,72 %-os eredményt kaptam, amely szerint a Wittmann Antal park erdeje növénycönológiai értelemben azonosítható a Szigetköz tölgy-köris-szil ligeteivel. Érdekes módon a karakterfajok csoportrészesedése szerint a Wittmann Antal park állományai 8 %-kal több üde lomberdei (*Fagetalia*) elemet tartalmaznak, mint a Szigetköz tölgy-köris-szil ligetei. Ebből arra lehet következtetni, hogy az itt található állományok egy része már az alföldi gyertyános-tölgyesek (*Quercus robori-Carpinetum*) felé közelít (KEVEY 1983; KEVEY–CZIMBER 1984).

A szigetközi parkok természeti értékei

A Szigetköz természetszerű élővilágára és egyéb értékeire több tudományos és ismeretterjesztő tanulmány hívja fel a figyelmet. A szigetközi parkok szerepet játszhatnak a természetes flóra megőrzésében. Mint fent láttuk, e parkokban számos – Szigetközben honos – növényfaj talál menedéket. Az eddigi felmérések szerint a védett növények közül csak a dunai csillagvirág (*Scilla vindobonensis*) és a békaszem (*Omphalodes scorpioides*) került elő. Utóbbi a Szigetközben csak a Wittmann Antal parkban él (PINKE in KEVEY 2002). Említésre érdemes még a nem védett, bár védelmet érdemlő bókoló gyűrűvirág (*Carpesium cernuum*) is.

A parkok a Szigetköz természetszerű vegetációjának egyes elemeit is megőrizhetik. Mindhárom parkerdő jelentős részét tölgy-köris-szil ligetek (*Pimpinello majoris-Ulmetum*) képezik. Leginkább természetszerű állományai a mosoni Rudolf-ligetben találhatók. A Wittmann Antal parkban kisebb gyertyános-tölgyesek (*Quercus robori-Carpinetum*) is vannak. Töredékes égerligetek (*Paridi quadrifoliae-Alnetum*) figyelhetők meg a hédervári Kastély-parkban és a Wittmann Antal parkban. Utóbbi helyen a Lajta-holtág vízi és mocsári növényzete is említésre méltó.

Külön szólni kell a – több évszázados – famatuzsálemekről (BARTHA 1994; KEVEY 1993; KEVEY–CZIMBER 1984). A Szigetköz legnagyobb és legidősebb fája a hédervári kápolna melletti kocsányos tölgy (*Quercus robur*). Korát kb. 700 évre becsülik. Állapota nem túlságosan biztató.

A Wittmann Antal park büszkesége volt az ún. „Gazdászfa”. 820 cm-es mellmagassági törzskerületével az ország legnagyobb és legidősebb fekete nyárfája (*Populus nigra*) volt. A 80-as években felelőtlen fiatalok cigarettacsikket pöcköltek odvába, s a fa kigyulladt. A kéményként kiégett fát – balesetmegelőző céllal – kivágták, egy darabját, üvegkalitkában, a kollégium kertjében helyezték el. "Életszerűbb" lett volna a fa törzsének alsó 2-3 m-es részét helyben meghagyni, fölé esőbeállót építeni, s emléktáblával ellátni.

A szigetközi parkokban – szórványosan 100-200 éves őshonos fákat is lehet látni: magas kőris (*Fraxinus excelsior*), kocsányos tölgy (*Quercus robur*), vénic szil (*Ulmus laevis*), fehér nyár (*Populus alba*). Mivel parkerdőkben nem végeznek erdőgazdálkodást, meg van a remény az idős famatuzsálemek utánpótlására. Vannak tájidegen dísfák is, mint a platán (*Platanus hybrida*). Szemet gyönyörködtető idős egyedei emelik a szigetközi parkok dendrológiai értékét.

Rekonstrukciós javaslatok

Előbb láthattuk, hogy a tárgyalt parkokban a Szigetköz jellegzetes növényfajainak és növénytársulásainak egy része megtalálható, ezért természetvédelmi szempontból fontos szerepet tölthetnek be. Ennek érdekében szükség lenne néhány rekonstrukciós beavatkozásra.

Az olyan parkrészek esetében, amelyek a Szigetköz tölgy-kőris-szil ligeteihez, esetleg gyertyános-tölgyeseihez, vagy égerligeteihez állnak közel, a gyepszíntet ajánlatos úgy kezelni, hogy e társulások jellege még jobban előtérbe kerüljön. Gondot okozhat egyes tájidegen, invazív fajok helyenkénti tömeges megjelenése, mint a kis- és nagyvirágú nyenyúljohozzám (*Impatiens parviflora*, *I. glandulifera*), valamint a magas aranyvessző (*Solidago gigantea*). Utóbbi erősen árnyékos erdőkben kevésbé tud terjeszkedni, így a viszonylag zárt lombkoronaszint és sűrű cserjeszint kialakításával megfelelő módon visszaszorítható. A nyenyúljohozzám (*Impatiens*) fajok terjeszkedésének megállítására egyelőre nincs bevált módszer.

Ahol a természetes erdei vegetáció kialakítása a cél, a tájidegen fafajokat ajánlatos eltávolítani. Mindezt úgy kell elvégezni, hogy az aljnövényzet a lehető legkisebb mértékben sérüljön (KEVEY–CZIMBER 1984). Feltétlen ki kell irtani az agresszív terjeszkedést mutató zöld juhart (*Acer negundo*), bálványfát (*Ailanthus altissima*), nyugati ostorfát (*Celtis occidentalis*), amerikai kőrist (*Fraxinus pennsylvanica*), fekete diót (*Juglans nigra*) és az akácot (*Robinia pseudo-acacia*). A fenyőfélék (*Picea abies*, *Picea pungens*, *Pinus sylvestris*, *Pinus nigra*), a vadgesztenye (*Aesculus hippocastanum*), a vasfa (*Gymnocladus dioica*) és a platán (*Platanus hybrida*) idős példányaikat ezzel szemben – dendrológiai értéküknél fogva – kár lenne kivágni. Különös flóraszennyező szerepet amúgy sem töltenek be. Visszaszorításuk úgy történhet, hogy természetes úton elszáradó egyedeiket őshonos fafajokkal (*Fraxinus excelsior*, *Populus alba*, *Quercus robur*, *Ulmus laevis* stb.) pótolnánk, tehát eltávolításuk helyett megvárhatnánk, míg elérik életük végét. A cserjeszintben már viszonylag kevés tájidegen faj fordul elő: mályvacserje (*Hibiscus*

syriacus), fehér eperfa (*Morus alba*), jerikói lonc (*Lonicera caprifolium*). Ezek különös zavaró hatást nem fejtenek ki, így elvileg meghagyhatók. Ajánlatos lenne viszont a helyenként tömeges fekete bodzát (*Sambucus nigra*), valamint az értéktelen juhar újulatot (*Acer platanoides*, *A. pseudoplatanus*) visszaszorítani, s helyükre a szigetek közötti erdőkben honos cserjefajokat telepíteni:

húsos som (*Cornus mas*), veresgyűrűs som (*Cornus sanguinea*), mogoró (*Corylus avellana*), egybibés galagonya (*Crataegus monogyna*), csikos kecskerágó (*Euonymus europaeus*), fagyál (*Ligustrum vulgare*), úkörke lonc (*Lonicera xylosteum*), varjútővis benge (*Rhamnus cathartica*), ostorménfa (*Viburnum lantana*), kányabangita (*Viburnum opulus*) stb.

Külön figyelmet érdemel a Wittman Antal parkban levő Lajta-holtág. A legutóbbi kitisztítás, tápláló csatorna kialakítása után – ami milliós költséggel járt – legfontosabb feladat a további hulladéklerakás megakadályozása. A természetes szukcesszió következtében regenerálódni fog a vízi és mocsári növényzet (KEVEY–CZIMBER 1984).

Összefoglalás

Jelen dolgozat a szigetek közötti parkok és a természetes növénytakaró közötti kapcsolatot tárgyalja. E parkok számos erdei növényfaj számára nyújtanak menedéket, melyek elsősorban a Szigetköz tölgy-kőris-szil ligeteiben (*Pimpinello majoris-Ulmetum*), részben pedig gyertyános-tölgyeseiben (*Quercus robori-Carpinetum*) és égerligeteiben (*Paridi quadrifoliae-Alnetum*) élnek. A jövőben fontos szerepet tölthetnek be a természetes flóra és vegetáció elemeinek megőrzésében.

E parkok értékét tovább emelik a többszáz éves famatuzsálemek. Gondot kell fordítani a parkerdők rekonstrukciójára, melynek lényege, a tájidegen fa- és cserjefajok, valamint lágyszárúak visszaszorítása, s az őshonos növények térhódításának elősegítése.

Irodalom

- ALEXAY Z. (1982): Szigetköz. Ember és táj. – Gondolat, Budapest, 188 pp.
ALEXAY Z. (1989): Szigetköz. – Interpress, Budapest, 134 pp.
ALEXAY Z. (1994): Szigetköz (ed. 2.). – Interpress Advest, Budapest, 134 pp.
ALEXAY Z. (1998): Változó Szigetköz. – Hazánk Kiadó, Győr, 100 pp.
BARTHA D. (1994): Magyarország faóriásai és famatuzsálemei. – Erdészettörténeti Közlemények 15: 1–243.
BELLER P. – MÁTÉ K. (1964): Jegyzék a mosonmagyaróvári „Május 1.-liget” növényállományában lévő fafajokról. – Kézirat.
BELLER P. – MÁTÉ K. – NAGY GY. – GYURÓ GY. (1965): Mosonmagyaróvár „Május 1.-liget” rekonstrukciós parkterve. – Munkatérkép (kézirat).
BORHIDI A. – KEVEY B. (1996): An annotated checklist of the Hungarian plant communities II. – In: Critical revision of the Hungarian plant communities (Ed.: BORHIDI A.), Janus Pannonius University, Pécs, pp. 95–138.
BOROS Á. (1925): A drávabalsparti síkság flórájának alapvonásai, különös tekintettel a lápokra. Grundzüge der Flora der linken Draubebene mit besonderer Berücksichtigung der Moore. – Magyar. Bot. Lapok 23 (1924): 1–56.
HANGAY O. (1889): Erőszakolt flóravidek. – In: Orvos-Természettud. Ért. 11: 153–162.
JARAI-KOMLÓDI M. (1966a): Palinológiai vizsgálatok a Magyar Alföldön a Würm glaciális és a holocén klíma- és vegetációtörténetére vonatkozóan. – Kandidátusi értekezés (Kézirat).
JARAI-KOMLÓDI M. (1966b): Adatok az Alföld negyedkori klíma- és vegetációtörténetéhez I. – Bot. Közlem. 53: 191–201.
JARAI-KOMLÓDI M. (1968): The late glacial and holocene flora of the Hungarian great plain. – Ann. Univ. Bpest., S. Biol. 9–10: 199–225.
KÁRPÁTI I. (1957): A hazai Duna-árterei erdei. – Kandidátusi értekezés (kézirat).
KÁRPÁTI I. (1979): Ligeterdei ökoszisztémák kutatása. – MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága Monográfiái 5 (10): 24–39.
KÁRPÁTI I. (1982): Die Vegetation der Auen-Ökosysteme in Ungarn. – Veröffentlichung der Internationalen Arbeitsgemeinschaft für Clusius-Forschung, Güssing 4: 1–24.
KÁRPÁTI I. – KÁRPÁTI V. (1958a): A hazai Duna-árter erdőtípusai. – Az Erdő 7: 307–318.

Wittmann Antal Park (Május 1. liget)

A parkerdőt Wittmann Antal (a mezőgazdasági tanintézet létrehozója, 1818.) telepítette ill. alakította ki az 1800-as évek első harmadában. A nagyszámú egyeddel bíró értékes fajokból álló zöldterület az emberi beavatkozás hatására fokozatosan csökkent, mai területe kb. 15 ha. Ennek ellenére még mindig a város legjelentősebb "tüdeje", legértékesebb növényállományú zöldterülete, amelyet 1990. március 1-i hatállyal helyi jelentőségű természetvédelmi területté nyilvánítottak.

Lajta holtág

A holtágot a Lajta szabályozása során leválasztották a főmederről (1800-as évek eleje), melyet lassan a káros emberi tevékenység szeméttlerakó helyé alakított át. Ezen környezet-szennyező állapot megszüntetése céljából a Mosonmagyaróvári Környezetvédelemért Alapítvány – a Mosonmagyaróvári Környezet-védő Egyesület és a Phare CBC támogatásával – megvalósította a holtág rehabilitációját 1998. évben. A régi holtág egy részének kapcsolata visszaállt az élővízzel (személtelhordás, kotrás, part-rendezés) élőhellyé alakult át környezetszennyező forrás helyett. Ezáltal lehetőség nyílt a Lajta élőlényeinek háborítatlan szaporodására (pl. ívóhelyek), esztétikus környezet kialakítására, a védettségnek megfelelő állapot létrehozására.

A természet védelme mindannyiunk kötelessége, közös ügye!

A fenti szöveg olvasható a védőtetővel ellátott, igényes munkával kialakított táblán, ami a Lajta holtág partján található. A hátoldalon a park jellemző növény- és állatvilágának felsorolása található.

- KÁRPÁTI I. – KÁRPÁTI V. (1958b): Elm-ash-oak grove forests (*Querceto-Ulmetum hungaricum* SOó) turning into white poplar dominated stands. – Acta Agr. Hung. 8: 267–283.
- KÁRPÁTI I. – KÁRPÁTI V. (1969): Die zöologischen Verhältnisse der Donauauenwälder Ungarns. – Verh. Zool.-Bot. Ges. Wien 108–109 (1968–1969): 165–179.
- KÁRPÁTI I. – MÁRCIS B. (1965): Die natürliche Sukzession von Mooren- und Auenwäldern im Überschwemmungsgebiet der Donau im Szigetköz. – IX. Nemzetközi Lápkonferencia 1965. IX. 12–18. Külön Kiadv. Keszthely.
- KEVEY B. (1983): A mosonmagyaróvári „Május 1.-liget” rekonstrukciós terve, különös tekintettel a természetvédelemre. – Pályamunka (kézirat), 60 pp.
- KEVEY B. (1984): Dég parkerdejének tölgy-körös-szil ligetei. – Bot. Közlem. 71: 51–61.
- KEVEY B. (1986): A Szigetköz ősi növényvilága. A Derék-erdő. – Búvár 1986 (8): 2–4.
- KEVEY B. (1987): A martonvásári kastélypark tölgy-körös-szil ligeterdői. – Bot. Közlem. 73 (1986): 33–42.
- KEVEY B. (1993): A Szigetköz ligeterdeinek összehasonlító-cönológiai vizsgálata. – Kandidátusi értekezés (kézirat). Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs.
- KEVEY B. (1998): A Szigetköz erdeinek szukcessziós viszonyai. – Kitaibelia 3: 47–63.
- KEVEY B. (1999a): A Szigetköz erdei I. Ligeterdők. – Moson Megyei Műhely 2 (1): 59–82.
- KEVEY B. (1999b): A Duna szlovákiai elterelésének hatása a Szigetköz növényvilágára. – Moson Megyei Műhely 2 (2): 75–95.
- KEVEY B. (2000): A Szigetköz erdei. – Habilitációs Értekezés (kézirat). Pécsi Tudományegyetem Növényzeti Tanszék, 65 pp.
- KEVEY B. (2002): Adatok Magyarország flórájának és vegetációjának ismeretéhez VIII. – Bot. Közlem. 88 (2001): 95–105.
- KEVEY B. – ALEXAY Z. (1992): Adatok a Szigetköz flórájához. Data on the flora of Szigetköz, Region in North-West Hungary. – Acta Ovariensis 34: 29–37.
- KEVEY B. – ALEXAY Z. (1994): A Szigetköz dárász nádtyúpanos-fűzlápjai (*Calamagrostio-Salicetum cinereae*). – Acta Agr. Óváriensis 36: 7–22.
- KEVEY B. – ALEXAY Z. (1996a): A Szigetköz tőzgepfrányos-égerlápjai (*Thelypteridi-Ahnetum*). *Thelypteridi-Ahnetum* in Szigetköz, Nord-West-Ungarn. – Széchenyi István Főiskola, Győr. Tudományos Közlemények 7: 1–24.
- KEVEY B. – ALEXAY Z. (1996b): A Szigetköz mocsári sásos-égerlápjai (*Carici acutiformis-Ahnetum*). Die Sumpf-Seggen-Erlenbruchwälder des Landschaftsgebietes „Szigetköz” (*Carici acutiformis-Ahnetum*), Nord-West-Ungarn. – Természetvéd. Közlem. 3–4: 81–96.
- KEVEY B. – CZIMBER GY. (1982): Az *Allium ursinum* növényföldrajzi szerepe a Szigetközben. – Agrártudományi Egyetem, Keszthely. A Mosonmagyaróvári Mezőgazdaságtudományi Kar Közleményei 24: 261–297.
- KEVEY B. – CZIMBER GY. (1984): A mosonmagyaróvári „Május 1.-liget” kapcsolata a Szigetköz természetes növénytakarójával. – Agrártudományi Egyetem, Keszthely. A Mosonmagyaróvári Mezőgazdaságtudományi Kar Közleményei 26: 235–255.
- PINKE GY. (1998): Adatok a Mosoni-síkság és a Szigetköz gyomflórájának ismeretéhez. – Kitaibelia 3: 105–108.
- PÓCS T. (1966): Statisztikus matematikai módszer növénytársulások elhatárolására. – Acta Acad. Paed. Agriensis. Nov. Ser. 4: 441–454.
- SIMON T. (1992): A Szigetköz növénytársulásai és azok természetessége. – Természetvédelmi Közlem. 2: 43–55.
- SIMON T. (1994): The Botanical Characterisation of the Habitats of the Impact Area. – Counter-Memorial of the Republic of Hungary Annexes 4 (2): 725–731.
- SIMON T. – SZABÓ M. – DRASKOVITS R. – HAHN I. – GERGELY A. (1993): Ecological and phytosociological changes in the willow woods of Szigetköz, NW Hungary, in the past 60 years. – Abstracta Bot. 17: 179–186.
- TIMAFFY L. – ALEXAY Z. (1988): Ezer sziget országa. – Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 80 pp.
- WERNER E. (1982): Méhbangó a Szigetközben. – Élet és Tudomány 37/3: 80–82.
- WERNER E. (1990): A Felső-Szigetköz néhány botanikai értéke. – Mosonmagyaróvári Kossuth Lajos Gimn. Évk. 1989–1990: 20–29.
- ZÓLYOMI B. (1934): A Hanság növényközvetkezetei. – Vasi Szemle 1: 146–174.
- ZÓLYOMI B. (1936): Tízezer év története virágorszemekben. – Term. tud. Köz. 68: 504–516.
- ZÓLYOMI B. (1937): A Szigetköz növényzeti kutatásának eredményei. – Bot. Közlem. 34: 169–192.
- ZÓLYOMI B. (1952): Magyarország növénytakarójának fejlődéstörténete az utolsó jégkorszaktól. – MTA Biol. Oszt. Közlem. 1: 491–530.
- ZÓLYOMI B. (1980): Landwirtschaftliche Kultur und Wandlung der Vegetation im Holozän am Balaton. – Phytocoenologia 7: 121–126.
- ZÓLYOMI B. (1987): Degree and rate of sedimentation in Lake Balaton. – In: Pleistocene Environment in Hungary. Contribution of the INQUA Hungarian National Committee to the XIIIth INQUA Congress (szerk.: PÉCSI M.). – Budapest.
- ZÓLYOMI B. (1995): Opportunities for Pollen Stratigraphic Analysis of Shallow Lake Sediments: the Example of Lake Balaton. – GeoJournal 36/2/3: 237–241.
- ZÓLYOMI 1937; KÁRPÁTI I. 1957, 1979, 1982; KÁRPÁTI I. – KÁRPÁTI V. 1958a, 1958b, 1969; KÁRPÁTI I. – MÁRCIS 1965; WERNER 1982, 1990; ALEXAY 1982, 1989, 1994, 1998; KEVEY 1983, 1986, 1993, 1998, 1999a, 1999b, 2000; KEVEY – CZIMBER 1982, 1984; KEVEY – ALEXAY 1992, 1994, 1996a, 1996b; TIMAFFY – ALEXAY 1988; SIMON 1992, 1994; SIMON – SZABÓ – DRASKOVITS – HAHN – GERGELY 1993; BARTHA 1994; BORHIDI – KEVEY 1996; PINKE 1998 stb.

A magyaróvári park rövid története

CZIMBER GYULA

A mai park eredetileg az Albert Kázmér szász-tescheni herceg birtokának része, amely a Duna, a Lajta áradásai és a Hanság közelsége miatt mocsaras terület volt. A korszerű gazdálkodás megvalósítása miatt ezen a területen vízrendezésre volt szükség. A főherceg ezzel a munkával a kiváló elméleti és gyakorlati felkészültségű Wittmann Antalt bízta meg, aki hamarosan az egész főhercegi birtok jószágkormányzója lesz. Az ő nevéhez fűződik a Magyaróvári Felsőbbszintű Gazdasági Magántanintézet megindítása (1818.) is, amelynek jogutóda a mai Nyugat-Magyarországi Egyetem Mezőgazdasági- és Élelmiszertudományi Kara (korábban Mezőgazdasági Akadémia, ill. Agrártudományi Főiskola).

Wittmann Antal nagyszabású vízrendezési munkájának részeként – elsősorban a Lajta szabályozása által – ligetet illetve parkot (Albert-liget, korábban Albertau) hozott létre. A park létrejötte a vízrendezési munkák következtében megvalósítható talajművelési lehetőségek, a fásítás folyamatának következménye, amelynek időpontja 1813-1817 közé tehető. A parkkal egyidőben létesült a botanikai- és dendrológiai kert. A mai park őseinek igazán a Henriette-liget tekinthető. Henrietta Mária Krisztina öccse gyermekének, Károly főhercegnek hitvese. Albert Kázmér és Mária Krisztina házasságából nem maradt fenn utód, ezért Károlyt fogadták örökbe. Ezzel Károly lett a birtok örököse. Az akkori szokás szerint a birtokot és annak részeit a család tagjairól nevezték el. Az öröklő házaspár így lett névadó. Henrietta a park, Károly pedig a Károly-liget területének névadója. A Henrietta-liget neve feledésbe merült, míg a Károly-liget név használata máig fennmaradt.

A Henrietta-liget kb. 30 hektár volt. Területe egybeesik a mai park területével. A vízmentesítés miatt a területet csatornával látták el, amelyen a sétányok vonalán 8 fahíd tette hangulatossá a parkot. A hidak ma már nincsenek és a csatorna nyomai is alig lelhetők fel. A park egyébként ma is őrzi multját. Útjai, sétányai az alapítás idején kiépült nyomvonalon haladnak. Telepített növényzete vegyes (lombos fák, díszcserjék). A park kezdettől fogva szabadon látogatható. A Gazdasági Felsőbb Magántanintézet hallgatóinak – akik az Erdészet című tárgyat is tanulták – gyakorló tere is volt.

A kiegyezés után a park botanikus kerti része az Akadémia tulajdonába került. Haberlandt Frigyes növénytermesztő professzor és fia Gottlieb itt gyönyörködött a növényekben illetve tanulmányozta is azokat. A növényfajok száma 1886-ban mintegy 700 volt.

A XIX. század utolsó harmadában a park közepén a szórakozást szolgáló pavilon épült. Ennek helyén áll a mai Park Étterem. Később a park sportolási lehetőséget is biztosított. Az Akadémia a főhercegi birtokból, a parkból akkora

területet kapott, amelyen sportpályát létesített. A labdarúgó pálya az 1911/12-es tanév végére készült el.

A Tanácsköztársaság idején a park állami tulajdonba került és Lasalle Néppark lett az új neve. Később a városi képviselő testület – Frigyes főherceg feleségének tiszteletére – Izabella Liget névre változtatta, de ez az elnevezés nem ment át a köztudatba.

A főhercegi nagybirtok 1945-ben megszűnt. A park új neve 1945. május 1-től "Május 1. liget" lett. A hagyományossá váló május elsejei népünnepélyeknek azóta is a park a helyszíne. Mindezek ellenére a park viszonylag megőrizte eredeti állapotát. Fái azonban elöregedtek, sok elpusztult, a híres fagyűjtemény elvesztette tudományos jelentőségét. A hatvanas évektől ráadásul a park egyre kevesebb gondozásban is részesült. Kárt okozott a gépjármű-forgalom, az illegális szemétkerakás. A Lajta-kanyar levágása után keletkezett holtágat szeméttel, építési törmelékkel töltötték fel, amit csak nagy erőfeszítéssel sikerült újra élővé tenni. Árvízvédelmi okok miatt a folyóparti fákat kivágták. A beépítésekkel, más célú igénybevétellel az eredetileg 30 hektáros park mára 15 hektárra csökkent.

A park állapotának romlását többen felismerték. Az egyetem tanárainak javaslatára megindult a felújítás. Ebben a munkában az Egyetem oktatói, hallgatói, dolgozói lelkesen vettek részt. A Kertészeti Tanszék vezetője, Dr. Nagy György vezetésével megindult először a várak rendezése, majd a park teljes rekonstrukciója. Az utakat rendbe tették, a park közvilágítást kapott, a gyomosító növényeket eltávolították. A város Környezetvédő Bizottsága, később a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület szorgalmazására a parkot természetvédelmi területté nyilvánították. Azóta a park őrzi megmaradt állapotát, de állandó küzdelmet kell folytatni a további fennmaradása érdekében.

A park elpusztult fái részben pótlásra kerültek. A növényállomány – mint erdőtársulás – a természetes szukcesszió következtében azonban átalakult. A park növényállománya ma a közeli Szigetköz ligeterdeinek társulásához hasonló. Aljnövényzete (hagymás, rizómás növények), cserjeszintje a szigetközi ligeterdőkhöz hasonlóan rendkívül gazdag. A park természetes felújulását kellő szakértelemmel irányítani szükséges, amit csak állandó munkaerővel lehet végrehajtani.

A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület javaslatára 1991-től a parkot megteremtőjéről Wittmann Antall parknak nevezték el. Itt kapott helyet a világhírű szövettenyésztő tudós, Haberlandt Gottlieb szobra is, aki Magyaróvár szülöttje, gyermekkorában a park játszó és tanuló helye volt. A bevezető főútja Haberlandt-sétány lett az apára, Frigyesre és fiára, Gottlieb-re emlékezve. Az elnevezéseket feltüntető táblákat részben lefűjják, részben elemelik a kétnyelvű – ugyancsak az Egyesület által tervezetett és kivitelezetett – természetvédelmi táblákkal együtt.

Moson parkjai

NAGY MIHÁLY

Millenniumi sétány

A Gabonarakpart Mosonmagyaróvár keleti kapuja. Bal oldalán az egyre gazdagodó ipartelep, jobb oldalán a Mosoni Duna, mellette zöldövezet. Győr felől a 10-es úton a városba érkezők hosszan autóztak e mellett. A szennyvízfőcsatorna megépítése, a Duna mederrendezése, a duzzasztómű elkészülte után évtizedekig senki nem rendezte ezt a területet. A természetes vegetáció átjárhatatlan dzsungelt alakított itt ki, s felfedezték a szemétdPONÁLOK is. Ez az állapot tovább nem volt tartható. A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület a Mosoni Polgári Körrel karöltve kezdeményezte a terület rendezését.

A rendezés célja olyan közcélú zöldterület kialakítása, amely rekreációs és kondicionáló feladatokat esztétikus módon lát el. A tervezésre a GROTTA Táj- és Kertépítészeti Műhelyt, Dr. Jámbor Imre professzort kérték fel. Sétány, pihenő- és napozóhely, tornapálya, szoborpark, szabadtéri sütő-főző hely, a vízparton horgászhelyek és csónakkikötők kialakítása volt a kívánság. Indokolt lenne a nagyforgalmú 10-es út mellett a zaj- és légszennyezés miatt zárt zöld falat kialakítani, de a Dunára nyíló látvány érdekében fák, cserjék rövidebb-hosszabb szakaszaival szabad csak a lehatárolást megoldani.

A Dunapart és a 10-es út közötti terület mintegy 600 m hosszú, szélessége változó. A 3,3 ha terület város felőli végén 15, középen 82, másik végén 44 m széles. A terület mélyfekvű, árvízjárta. A terepszint kialakítását meghatározta a szennyvíz-aknasor magassága, kívánt lejtése a Duna felé 2-3 %. Az aljnövényzetet teljes egészében, a fákat csak a két sétaút és a parti sáv mentén kellett eltávolítani, és természetesen a túlkoros és beteg egyedekkel együtt. A feltöltéshez 36 ezer m³ földre volt szükség, amiből a 25-30 cm-es zárórétegnek jóminőségű termőtalajnak kellett lennie. Az 1998-as költségvetés szerint a parkosítás teljes összege 32 millió Ft volt.

Az 1996-os bejárással vette kezdetét a munka. Az egyértelmű volt, hogy ennyi pénz még évekre elhúzott építkezés esetén sem áll rendelkezésre. Három egymás utáni évben pályáztunk, eredménytelenül. A terület letakarítása és a feltöltése volt a legnagyobb feladat. A "fát fáért" lehetőség volt az egyik megoldás. A föld az építkezésekről és a bányameddőről érkezett az ÉPFU kedvezményes szállításával, de az ÉDUVIZIG is itt deponálta a mederrendezés iszapját.

2001. augusztus 11-én, a park alapvető munkái 90%-ban elkészültek és ünnepélyes átadásra került sor. A teljes területtel a következő évben végeztünk. Megtörtént a terv szerinti faültetés jó része. 247 db fát és 1220 cserjét telepítettünk el. Egész nyáron folyt a gyepterápia, öntözése. Padok kerültek elhelyezésre, elkészült a két sétaút.

A park folyamatos ápolásra, további növénytelepítésre vár. "Belakva", birtokba véve derül ki, hogy a tervezett létesítményekből még mi készül el. Gördeszka-, görkorcsofalya – közkívánatra – már elkészült.

Megújult a Rudolf liget

Az idősebb városlakókban még élénken él a régi liget képe, ahol szívesen sétáltak, sportoltak, strandoltak. Az évtizedek során a liget – rendszeres karbantartás hiányában – teljesen elvadult és inkább 90%-os záródású erdővé alakult. Alkalmi felbuzdulás hatására a sétányok környékét időnként felújították, erdei tornapályát is létesítettek, de a folyamatos karbantartás hiányában a terület újra elvadult.

A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület kezdeményezésére az Önkormányzat pályázatot írt ki végzős kertészmérnök-hallgatók részére a városi parkok felújítási terveinek készítésére. Sok szép terv, sok fiatalos, de az adottságokat messzemenően figyelembe vevő ötlet került papírra. A kivitelezéshez szükséges pénz hiányában a tervek azonban szekrénybe kerültek.

A Mosoni Polgári Kör vezetősége 1997 őszén úgy döntött, hogy nem hagyja ennyiben az ügyet. Szervezésükkel, a közügyért áldozni tudó polgárok és vállalatok összefogásával újra liget lett a járhatatlan dzsungelből.

1998 január végétől minden szombaton zengett az erdő. Serény férfiak motoros fűrésszel irtották az aljnövényzetet. A fákra felfutott liánok, a kusza ágak szövevényének megmozgatása néha több ember erejét is majd meghaladta. Tíz évestől a hetven év felettiig mindig akadt, aki jött a hívó szóra. Győrből még faszecskázó gépet is hoztunk. Akkorra teljesítménye volt, hogy 20 ember sem tudta jóllakolni.

A szakmai munkához a Kisalföldi Erdőgazdaságtól, a földmunkákhoz a Dunamenti Tsz.-től és a Városüzemeltető Kft.-től kaptunk segítséget. A Vízügy a Duna partot rendezte, az Önkormányzat a vízparti sétányhoz járult hozzá. Az Engler vendéglő tulajdonosai is intenzív munkával láttak hozzá a tisztogatási munkához, a vízi turizmus alapfeltételeinek megteremtéséhez.

Az összefogásra jellemző, hogy az önkéntes dolgozókat a környező vállalkozók étellel, itallal látták el. Az Erdészet padokat készített és helyezett el, pótolta a patakhíd korlátját. A díszkapu és fakereszt a Pro Urbe díjas Fischer György kezdeményezésére és költségére készült. A kapu feliratát Horváth Gábor farfaragó készítette. Az utak szegélyezését Szombat Gyula és szigetközi munkatársai fonták.

A Mosoni Polgári Kör, az Önkormányzattal 50-50%-os megosztásban, két évre a folyamatos karbantartást is vállalta. Az eredményt jelzi, hogy az 500 telepített növény 90%-ban megeredt. Tanulság a Millenniumi sétány létesítése, az elvadult Rudolf liget rendbehozása nyomán egyrészt az, hogy társadalmi összefogással és jó szervezéssel a tervezétnél jóval kisebb összegből megvalósítható igényes munka; másrészt, hogy parképítés, élő anyaggal való munka csak folyamatos karbantartással, ápolással hoz jó eredményt.

A polgárok feladata hogy a parkokat birtokba vegyék és vigyázzák!

Szerzők:

Dr. Czímber Gyula
egyetemi tanár
a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület
alelnöke

Dr. Jámber Imre
egyetemi tanár, dékán
Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar
Budapest

Dr. Kevey Balázs
egyetemi docens
Janus Pannonius Tudományegyetem
Pécs

Dr. Nagy György
ny. egyetemi tanár
a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület
alapító elnöke

Nagy Mihály
ny. főosztályvezető
a Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület
alelnöke

Dr. Winkler Gábor
egyetemi tanár
Nyugat-Magyarországi Egyetem
Sopron

Fotók:

Dr. Nagy György

Címoldal:	Ősz a Wittmann Antal parkban
Belső oldala:	Rudolf liget főbejárata
Hátsó borító, belső:	Sétány a Rudolf ligetben
Hátsó borító, külső:	A természetvédelmi tábla

Térképek:

Ötletterv a Wittmann Antal park kertészeti kialakításához

Kunczly Ádám
Schmidt Hajnalka
Szloszjár György

Wittmann Antal park rekonstrukciós terve

Polyánszky Emőke
Páll Attila

Ötletterv a Rudolf liget kertészeti kialakításához

Kunczly Ádám
Schmidt Hajnalka
Szloszjár György

A térképeket a Mosonmagyaróvári Önkormányzat által 1994-ben a Kertészeti Egyetem tájépítész végzős hallgatói részére meghirdetett tervpályázatra beérkezett pályamunkákból emeltük ki.

A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület
eddig megjelent kiadványai
időrendben

Buszek Lőrinc, Cselényi Józsefné, Dömötör Tibor, Hajdu Frigyes, Lenzsér Imre, Nagy György, Nagy Györgyné (1987): **A 48-as tér.** Mosonmagyaróvár. 15,5x22,0 52 p. kötve. 1000 pl.

Hajdu Frigyes, Nagy Györgyné (1989) **Hungaria Denkmal.** 15,5x21,5 12 p. füzve 500 pl.

Lebó Ferenc, Nagy György, Nagy Györgyné, Schopf Márton, Szőnyi Eszter (1989): **A római kőtár.** 14,5x20,5 70 p. kötve 800 pl.

Nagy Györgyné (1991): **Römisches Lapidarium. A római kőtár.** 15,5x21,5 16 p. füzve 500 pl.

A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület tevékenysége, szervezete, tisztségviselői (1993) 15x20 14 p. füzve 200 pl.

Bacsó András, Czimmer Gyula, Haberlandt Walter, Jámborné Benczúr Erzsébet, Nagy György, Nagyné Majoros Györgyi (1995): **Haberlandt Emléknep – Gedäknktag.** 14,5x21,0 78 p. füzve a résztvevők számával egyezően

Hajdu Frigyes, Lenzsér Imre, Nagy György, Nagyné Majoros Györgyi (1996): **A magyaróvári plébániatemplom kriptája** 14,5x20,5 40 p. füzve 250 pl.

Hajdu Frigyes, Lenzsér Imre, Nagy György, Nagyné Majoros Györgyi (1997): **Die Gruft der Pfarckirche von Magyaróvár** 15,5x21,5 40 p. füzve 50 pl.

Hajdu Frigyes, Lenzsér Imre, Nagy György, Nagyné Majoros Györgyi (1997): **A magyaróvári plébániatemplom kriptája. 2. kiadás** 14,5x20,2 40 p. füzve 150 pl.

Hajdu Frigyes†, Lenzsér Imre, Nagy György, Nagyné Majoros Györgyi (1998): **A magyaróvári Habsburg kriptája. 3. kiadás** 14,5x21,0 24 p. füzve 200 pl.

Bacsó András (1998): **A Wittmann Antal park.** 15,0x20,5 60 p. füzve 100 pl.

Kocsis Sándor, Lenzsér Imre, Nagyné Majoros Györgyi, Winkler Gábor (1998): **Jummerspach Frigyes Emlékkülés. Megemlékezések.** 15,0x20,0 56 p. füzve 100 pl.

Kocsis Sándor, Lenzsér Imre, Nagyné Majoros Györgyi, Winkler Gábor (1998): **Jummerspach Frigyes Emlékkönyve**. Megemlékezések. Jelenlévők névsorával és családjával bővítve. 15,0x20,0 76 p. füzve (rózsaszín) 50 pl.

Bacsó András (2000): **A Wittmann Antal park**. 15,0x20,5 60 p. füzve 150 pl. (zöld) Kiosztva a Város- és Faluvédők Szövetsége XIX. Országos Találkozóján

Nagyné Majoros Györgyi (szerkesztő) (2000): **Akik bemutatkoztak a Város- és Faluvédők Szövetsége XIX. Országos Találkozóján**. 15,0x20,5 48 p. füzve (sárga) 200 pl.

Nagyné Majoros Györgyi (szerkesztő) (2001): **Ami elhangzott a város- és faluvédő, -szépítő szervezetek XIX. Országos Találkozóján és a Közgyűlésen**. 15,5x23,0 142 p. kötve 8 színes oldallal, színes borítóval 200 pl.

Nagyné Majoros Györgyi (szerkesztő) (2001): **Irtsuk a parlagfüvet!** 15x21 52 p. füzve (zöld) 200 pl.

A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület tevékenysége, szervezete, tisztségviselői (2001) 2., javított, bővített, 15x20 32 p. füzve (sárga) 100 pl.

Nagyné Majoros Györgyi (szerkesztő) (2002): **Mosonmagyaróvár a Duna és a Lajta ölelésében**. 15x21 66 p. színes képekkel, képes borítóval 400 pl (ebből 250 példányt a Hidrológiai Társaság 20. Országos Vándorgyűlésének résztvevői kaptak 2002 júliusában)

Hajdu Frigyes†, Lenzsér Imre †, Nagy György, Nagyné Majoros Györgyi (2003): **A magyaróvári Habsburg kriptá. Az 1998-as kiadás másolata**. 14,5x21,0 24 p. füzve, 200 pl.

Nagyné Majoros Györgyi (szerkesztő) (2003): **Deák Ferenc emlékkönyv** 14,7x20,7 44 p. füzve, másolva, színes borítóval, 1 lap f-f képpel Készült születésének 200. évfordulójára. A Városháza dísztermében 2003. október 28-i ülésen bemutatva.

Nagyné Majoros Györgyi (szerkesztő) (2004): **Laáb Gáspár** Bezenye szülötte, Moson vármegye első mérnöke. 14,7x 21,0 76 p. kötve, színes borítóval. Készült Laáb Gáspár halálának 170. évében, a Bezenyei Horvát Napok keretében 2004. május 18-ra.

A Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület és az Alapítvány a Városért alapítvány tevékenysége, szervezete, tisztségviselői (2004) 3., javított, bővített, 15x20 44 p. füzve (sárga) 100 pl. Készült a "Városládába" a 650. évfordulóra

